

ANDRZEJ SZPADERSKI
Wyższa Szkoła Ekonomiczna
P o z n a ń

E. SACKIEWICZ: ROZWÓJ RYNKU ZBOŻOWEGO W POLSCE

Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne
Warszawa 1962, str. 309.

Jest rzeczą w pełni zrozumiałą, że z uwagi na utrzymujący się od szeregu lat brak samowystarczalności zbożowej w Polsce, kwestia produkcji i spożycia zbóż stała się w naszym kraju przedmiotem ogromnego zainteresowania nie tylko rolników i władz gospodarczych, lecz i całego społeczeństwa. Zrozumienie wagi problemu zbożowego nie zawsze jednak idzie w parze z dobrym zrozumieniem szeregu przyczyn, które doprowadziły do zmiany sytuacji gospodarczej na odcinku zbóż w stosunku do okresu międzywojennego, kiedy to byliśmy krajem eksportującym dość duże ilości ziarna i przetworów zbożowych.

Naukowym wyjaśnieniem tej zmiany sytuacji zajmowano się wielokrotnie w naszym piśmiennictwie ekonomicznym publikując wiele interesujących i wartościowych analiz i ocen na ten temat. Przekonuje nas o tym wystarczająco, zamieszczony na końcu książki, wykaz ważniejszych pozycji bibliograficznych. Sięgając najpierw do tej lektury przekonujemy się jednak, że wiedza o rozwoju rynku zbożowego jest bardzo rozproszona, albowiem znajduje się bądź to w licznych artykułach w formie odcinkowych analiz, ujmujących fragmentarycznie sytuację zbożową w różnych, z reguły bardzo krótkich, okresach czasu, bądź też — w publikacjach książkowych i broszurowych, które tylko nawiązują do kwestii kształtowania się procesów wymiennych na rynku zbożowym, ponieważ poświęcone są zgoła innej lub tylko częściowo zbieżnej tematyce. Wśród tych pozycji nie znajdziemy ani jednej syntetycznej pracy zajmującej się wyłącznie rynkiem zbożowym, omawiającej jego tendencje i prawidłowości rozwojowe w Polsce Ludowej. Tę poważną lukę w naszym piśmiennictwie ekonomicznym wypełnia książka E. Sackiewicza.

Książka składa się z pięciu rozdziałów i dodatku statystycznego, który zawiera materiały źródłowe uzupełniające tezy zamieszczone w pracy. Tematyka rozdziałów jest następująca:

- I. Rynek zbożowy we wstępnym okresie odbudowy gospodarczej kraju,
- II. Rynek zbożowy w okresie rozwiniętej odbudowy gospodarczej kraju,
- III. Polityka na rynku zbożowym w okresie budowy podstaw socjalizmu,
- IV. Rynek zbożowy w okresie regulowania głównych proporcji wzrostu gospodarczego,
- V. Geneza i stan „problemu zbożowego” w Polsce oraz perspektywy jego rozwiązania.

Sposób ujęcia problemów rynku branżowego odznacza się w tej pracy pewną oryginalnością wyrażoną w systematyce treści, dla której autor obrał, odpowiadający zbyt dosłownie pojętemu tytułowi pracy, układ historyczny, podporządkowując mu układ przedmiotowy.

W rezultacie przyjętego układu książka E. Sackiewicza stała się historiografią zasadniczych przeobrażeń społeczno-gospodarczych i posunięć w dziedzinie polityki ekonomicznej, na tle których przedstawiono rozwój problemu zbożowego w Polsce. Charakter opracowania określa podobnie sam autor wskazując we wstępie, iż myślą przewodnią książki „jest przedstawienie wszystkich istotnych okoliczności, które warunkują obecną sytuację na rynku zbożowym” (s. 5) przy czym „konieczne jest spojrzenie na problem zbożowy w pewnym sensie historycznie” (s. 6), co właśnie stanowi „pierwszą zasadniczą cechę niniejszej pracy” (s. 6).

Uzupełniając to wyjaśnienie należy dodać, że przedstawione w książce okoliczności rozumiane są wszechstronnie, gdyż ich analiza prowadzona jest nie tylko ze stanowiska polityki ekonomicznej, ale i w ujęciu ściśle branżowym, uwzględniającym szereg współzależnych zjawisk, które tworzą dwa podstawowe działy gospodarki zbożowej: rolniczy i pozarolniczy.

Spośród zjawisk zaliczanych do działu pierwszego analizą objęto przede wszystkim produkcję zbóż, oraz ich zużycie wewnętrzne w gospodarstwach rolnych, a więc spożycie rolnicze, spasanie, wysiew, straty i gospodarckie zapasami. Rozważania na ten temat doprowadzają autor do wielu interesujących wyników, jak np.: w badaniach relacji ilościowych — do określenia wpływu wielkości produkcji zbożowej i hodowlanej oraz samozaopatrzenia ludności na rozmiary podaży i zakupów realizowanych przez ludność rolniczą, a w badaniach o charakterze społeczno-gospodarczym — do określenia wpływu stosunków produkcji na stosunki wymienne i organizację procesu wymiany — w różnych okresach rozwoju naszej gospodarki.

Drugi dział gospodarki zbożowej reprezentowany jest w analizie takich zjawisk, jak podaż rolnicza i handlowa w zakresie zbytu surowca dla przemysłu młynarskiego i przetworów zbożowych na zaopatrzenie rynku. Główną rolę odgrywają tutaj zagadnienia skupu ziarna, handlu hurtowego i detalicznego przetworami, importu oraz eksportu. Odpowiednie wielkości i fakty przedstawiono na tle problematyki całego rynku artykułów rolno-spożywczych, nie ograniczając się tylko do spraw zbożowych. Zasadniczym aspektem tych badań jest poznanie powiązań między podażą a realizowanym — za pośrednictwem rynku — zapotrzebowaniem odbiorców. Zbierając i porządkując liczne fakty i dane statystyczne autor wyjaśnia, jak podmioty rynku (rolnicy, przedsiębiorstwa czy indywidualni konsumenci) reagują na różne okoliczności związane ze stosunkami podaży i popytu w poszczególnych okresach rozwoju gospodarczego Polski Ludowej. W trakcie tych badań przedstawiono organizacyjno-prawne formy wymiany na rynku produktów rolnych, ze szczególnym uwzględnieniem rynku zbożowego, efektywność i celowość stosowanych form skupu, opłacalność zbytu zbóż i produktów hodowli, relacje cen artykułów rolnych i przemysłowych oraz wiele innych zjawisk i zależności między nimi, które w rezultacie wyjaśniają sposób oddziaływania stosunków rynkowych na produkcję nie tylko zbożową, ale i rolną.

Osobnym kierunkiem badań prowadzonych przez E. Sackiewicza są różnego rodzaju zależności techniczno-organizacyjne między podmiotami rynku. W kręgu obserwacji znalazły się liczne urządzenia rynku, a więc magazyny zbożowe, młyny, transport oraz struktura organizacyjna aparatu i szereg innych zjawisk techniczno-organizacyjnych, które rozpatrzone na tle operatywnych czynności spełnianych przez uczestników rynku z punktu widzenia warunków zapewniających sprawność przebiegów towarowych.

Autor z dużą wnikliwością rejestruje i porządkuje liczne fakty, posługując się przy tym bogatą literaturą przedmiotu oraz charakterystyką wielu aktów normatywnych, jakie w ukształtowaniu stosunków rynkowych odegrały równie doniosłą rolę co parametry ekonomiczne. Godnym podkreślenia jest trud autora poniesiony przy poszukiwaniu i uporządkowaniu licznych, w części nie publikowanych, źródeł statystycznych, które pozwoliły stworzyć ciąg interesująco udokumentowanych spostrzeżeń. E. Sackiewicz potrafił znaleźć przystępną formę literacką dla przekazania czytelnikowi sporej porcji informacji będących wartościowym materiałem naukowym.

Przechodząc od rozdziału I do V, czytelnik ma okazję zapoznać się z dynamiką zjawisk rynkowych, produkcyjnych i ogólno-gospodarczych od roku 1944 do roku 1960. Trzeba jednak zauważyć, że tytuły czterech rozdziałów historycznych nie informują czytelnika o tym, które lata obejmuje każdy z okresów, na jakie podzielono rozwój rynku zbożowego w Polsce Ludowej. Dowiadujemy się o tym dopiero z zamieszczonych na początku rozdziałów, z reguły dość odległych, informacji, lub nawet z przypisu, jak to ma miejsce w rozdziale I (s. 10). Ten błąd na pozór zarzut nabiera zgoła innego sensu, jeśli zważyć, że w gruncie rzeczy mamy do czynienia z pracą o nastawieniu i układzie wyraźnie historycznym, co zobowiązuje do większej troski o różne, naprowadzające uwagę czytelnika, szczegóły konstrukcyjne związane z przyjętą periodyzacją badanego okresu. Czy można bowiem na podstawie wstępnego zaznajomienia się z pierwszymi stronicami rozdziałów stwierdzić z całą pewnością: kiedy się zaczyna i kończy każdy z okresów? Czy przyjęte nazwy okresów wywołują w świadomości czytelnika właściwe, tj. zgodne z intencjami twórców tej periodyzacji, skojarzenia chronologiczne? Wyrobieni czytelnicy nie będą mieli z tym trudności, ale pozostali dadzą zapewne negatywną odpowiedź na podstawione tu pytania.

Przyjęty, zgodnie z założeniami autora, układ historyczny jest niewątpliwie poprawny i celowy, niemniej jednak wydaje się, że spośród kilku wariantów zastosowania tego układu w analizie zjawisk rynkowych, wybrano raczej wariant, który ze względu na znaczenie analizy przedmiotowej, mimo wszystko pierwszorzędnej w badaniach rynku branżowego, okazał się najmniej atrakcyjny. W cieniu, podzielonej na cztery okresy historii form rynku, pozostają wieloletnie tendencje rozwojowe poszczególnych wielkości produkcyjnych i wymiennych, jak zbiory, skup, spożycie oraz relacje między nimi wyjaśniające najistotniejszą kwestię w pracy, tj. genezę i stan problemu zbożowego w Polsce.

Nie chodzi tu bynajmniej o trendy wyznaczone metodami analitycznymi, albowiem można by się zadowolić wynikami metod mechanicznych, np. metodą średnich ruchomych, a nawet zwykłymi zestawieniami porów-

nawczymi kilku korespondujących ze sobą pod względem przedmiotowym, szeregów chronologicznych. Chodzi wszakże o tabele i wykresy ujmujące w pewnych grupach rozwój takich wielkości, jak np. produkcja i podaż poszczególnych zbóż, podaż i zużycie wewnętrzne (produkcyjne i konsumpcyjne) zbóż w rolnictwie, spożycie rynkowe i skup zbóż chlebowych. Niezbędne do tego celu materiały statystyczne znajdują się już w pracy prawie w komplecie, lecz uprzyświecenie ich wymaga dodatkowych, zresztą zupełnie prostych, zabiegów rachunowych, których jednak nie powinien podejmować czytelnik, jeżeli zgłasza on zwykle, niejako konsumpcyjne, zainteresowanie tematem. Tego rodzaju opracowania statystyczne mają duże znaczenie poglądowe i pozwalają dochodzić do jasnych i krótkich konkluzji.

Warto przy tym odnotować, że znaczne korzyści dają czytelnikowi doskonałe wykresy obrazujące produkcję globalną rolnictwa (s. 253), produkcję zbóż, ziemniaków, żywca bydłowego i wieprzowego (s. 258), oraz pogłowie zwierząt gospodarskich w latach 1946—1960 (s. 262). Podobne zalety mają tabele syntetyczne ilustrujące takie wielkości, jak plony zbóż (s. 260), sprzedaż zboża na cele przetwórcze oraz skup i import zbóż (s. 269) w latach 1946—1960. Szkoda, że podobne opracowania są w książce nieliczne, a co najważniejsze, brakuje ich tam, gdzie spotykamy się z wielostronnym, syntetycznym ujęciem wyników badań, a więc w rozdziale V.

Poznanie prawidłowości ilościowych, napotyka niemałe trudności i z tego powodu, że ciągłość faktograficzna szeregu odcinkowych i ważnych zagadnień przerywana jest barierami rozdziałów — dzielących siedemnastolecie na okresy — oraz podrozdziałów i licznych, częstokroć bardzo drobnych, i tematycznie zróżnicowanych punktów w ujęciu przedmiotowym. Ten tok wywodów będący wynikiem wadliwego rozmieszczenia akcentów polityczno-gospodarczych i ogólnogospodarczych, utrzymujących miejscami przewagę nad analizą ściśle branżową, zaczyna w pewnych momentach niecierpliwić. Początkowo odczuwa się brak porządkującego całość problemu — przede wszystkim w ujęciu branżowym — wprowadzenia, a później niezbędne staje się — odsunięte przez autora na dalszy plan — podsumowanie odcinkowych wywodów. Dopiero końcowy rozdział V pomyślany jest jako podsumowanie i uogólnienie poprzednich obserwacji, na co wskazuje jego tytuł zapowiadający rozważania o genezie i stanie problemu zbożowego oraz perspektywach jego rozwiązania w Polsce. Zamiar ten udało się osiągnąć autorowi tylko częściowo, albowiem poza kilkoma wykresami i tabelami zawierającymi szeregi chronologiczne niektórych tylko — spośród najważniejszych — wielkości w latach 1946—1960, oraz krótką ich interpretacją — brak tutaj nawiązania do poprzednich wywodów historycznych, które w danym wypadku powinno być prowadzone w układzie przedmiotowym. Niemniej jednak rozdział V ujmuje kwestię bardzo istotne i aktualne, gdyż porządkuje zagadnienia i liczby wiążące się z poszczególnymi elementami bilansu zbożowego, a także precyzuje, w sposób przekonywający i rzeczowy, kierunki rozwiązania problemu zbożowego.

Autor wyraża przekonanie, że istniejący obecnie problem zbożowy nie jest zjawiskiem stałym i nie oznacza wcale chronicznej słabości naszej gospodarki. To tylko przeobrażenia ekonomiczne naszego kraju stworzyły

warunki do powstania tego problemu, lecz dalsze przeobrażenia umożliwiają stopniowe rozwiązanie trudności na odcinku gospodarki zbożowej, która w przyszłości ulegnie daleko idącej poprawie przyczyniającej się do likwidacji dysproporcji między rozmiarami produkcji zbóż w kraju, a jego zapotrzebowaniem. Następnie autor zajmuje się analizą środków zmierzających do rozwiązania problemu zbożowego. Na pierwszym miejscu wymienia konieczność dokonania zmiany w strukturze produkcji roślinnej, zalecając powiększenie obszaru zasiewów roślin pastewnych i przemysłowych, co powinno spowodować redukcję zużycia zbóż na cele paszowe, przyczyniając się do złagodzenia deficytu zbożowego. Ze zmianą struktury zasiewów wiąże się również zmiana w strukturze zasiewów zbóż mająca na celu zwiększenie powierzchni uprawy pszenicy i jęczmienia, kosztem mniej wydajnych, a z punktu widzenia polityki konsumpcji — mniej potrzebnych zbóż, jak żyto i owies. Wiąże się to z koniecznością zmniejszenia pogłowia koni i wzrostu mechanizacji rolnictwa. Z dalszych środków autor wymienia i charakteryzuje wykorzystanie możliwości wzrostu plonów przez poprawę nawożenia, melioracje użytków rolnych, poprawę zaopatrzenia w nasiona kwalifikowane, zwalczanie szkodników i chorób zbóż oraz chwastów, terminowe dokonywanie siewu, sprzętu zbóż itp. Zamierzona i zupełnie możliwa w przyszłości likwidacja problemu zbożowego w Polsce stawia przed rolnictwem i całą gospodarką narodową ważne i trudne zadania, których osiągnięcie zależy nie tylko od zastosowanych środków i metod, ale i od umiejętnego ich kojarzenia pod kątem najlepszych efektów gospodarczych.

Wiele szczegółów recenzowanej pracy budzi zastrzeżenia, które jednak nie są w stanie przysłonić jej istotnych walorów naukowych. Dzięki książce E. Sackiewicza rozwój rynku zbożowego układa się w pewną uporządkowaną całość złożoną z elementów nie tylko ściśle branżowych, ale i innych, związanych z produkcją rolnictwa, z polityką ekonomiczną państwa, z polityką strukturalnej przebudowy naszej gospodarki narodowej, z handlem zagranicznym i wieloma innymi dziedzinami. Czytelnik otrzymał bardzo wartościową i starannie przygotowaną pozycję, która jako pierwsza, porządkuje te skomplikowane powiązania w Polsce Ludowej. Mówiąc o tym warto podnieść i inne osiągnięcia autora, a mianowicie naukowe usystematyzowanie i naświetlenie ogólnogospodarczych problemów rozwoju Polski Ludowej, które jak dotychczas, nie doczekały się wyczerpująco szczegółowych i kompleksowych opracowań. A więc i z tego względu pracę E. Sackiewicza należy uznać za cenny dorobek naukowy, który przyniesie znaczne korzyści zarówno studiującym branżową problematykę rynku rolniczego, jak i tym, którzy poszukują dobrych opracowań z dziedziny historii polityki ekonomicznej w Polsce od roku 1944.